Hrvatska usmena književnost kaštelanskog kraja u etnološkom i antropološkom kontekstu

Vukelić, Mia

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:577418

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of Faculty of humanities and social sciences

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Uvod

Još od pamtivijeka u čovjeku prevladava želja za očuvanjem vlastite stečevine, bilo da je riječ o onoj materijalne ili duhovne prirode. Kada govorimo o potonjoj, treba napomenuti kako ona kontinuitet svoje egzistencije duguje upravo oralnom obliku komunikacije, odnosno govoru. Interes za čovjeka, kao i za sve ono što oblikuje njegov način života, od najranijih je vremena sačuvan upravo u govoru. Činjenica koja ide u prilog ovoj tezi jest postojanje mnogobrojnih narodnih predaja, priča, pjesama, brojalica, svjetovnog ili profanog karaktera i raznolike tematike koja dotiče gotovo svaki aspekt ljudskog djelovanja. S vremenom će se javiti potreba za zapisivanjem takvih struktura, čisto iz praktičkih razloga, pa će do tada usmenu predaju zamijeniti pisana riječ. Iz navedenog možemo zaključiti kako je potreba za književnim stvaralaštvom stara jednako dugo koliko je staro čovječanstvo. No, promatrajući je u okviru određenih razdoblja ljudske povijesti, možemo uvidjeti da nije uvijek imala primarno mjesto u životima ljudskih zajednica. Velik interes za narodnom književnošću javlja se u renesansi. Slavni francuski pisac i najznačajniji esejist u povijesti Michel de Montaigne bio je oduševljen narodnom poezijom, te se od njegova vremena uvodi termin *narodna književnost*. Jak se utjecaj narodne književnosti može uočiti i u nadolazećim razdobljima u kojima pisci stvaraju svoja djela po uzoru na usmenu književnost, ili u svoja djela inkorporiraju usmeno-književne oblike. U 18. stoljeću javlja se potreba za sustavnijim sakupljanjem književne baštine, kojoj možemo zahvaliti kulturno i duhovno bogatstvo naše zajednice.

Ovaj rad donijet će prikaz nematerijalne književne baštine popisane na području grada Kaštela, Splitsko-dalmatinska županija, Republika Hrvatska, u etnografskom i antropološkom kontekstu. Kaštela su se smjestila na lijepom i plodnom polju koje se prostire između Splita i Trogira. Sa sjevera ih zatvara Kozjak, dok se na jugu proteže more kaštelanskoga zaljeva, kojega zatvaraju (polu)otok Čiovo i poluotok Marjan. Tako nastalih sedam malih mjesta, od milja nazvanih sedam kaštelanskih sela danas tvore grad Kaštela koji broji preko 50.000 stanovnika.

U radu će biti prikazani običaji za vrijeme blagdana i svečanosti koji su bili uobičajeni na području Kaštela ranije, ili su zadržani do današnjeg vremena. Također, donijet ćemo prikaz poezijskih zapisa karakterističnih za ovo mjesto. Prilozi poezije koji se nalaze zapisanu u ovom radu nastali su prikupljanjem i zapisivanjem iskaza kazivača i kazivačica koji su

uglavnom u podmakloj životnoj dobi, kako bi se na taj način dao što autentičniji prikaz društvene svakodnevnice u ovom mjestu.

Za početak, kako bi stvorili što vjerniju sliku priča i običaja o kojima će biti riječ u djelu, trebamo se ukratko upoznati sa poviješću ovoga mjesta i običajima koji se u njemu štuju, za koje smatram kako će ponuditi pravo bogatstvo duhovnog nasljeđa. Izbor područja o kojem će govoriti ovaj rad i proučavanje njegovih običaja donio mi je veliko zadovoljstvo jer su Kaštela rodno mjesto mojih baka i djedova, kao i moji roditelja, a danas i mene. Iako je to malo mjesto, ima dušu i prekrasnu kulturnu baštinu, zanimljivu svim naraštajima. Prirodne, kulturne i klimatske posebnosti Kaštela oduvijek su bile zanimljive putnicima, a njihova je ljepota predstavljala nadahnuće mnogim pjesnicima, o čemu svjedoči i pjesma Andrije Kačića Miošića "Pisma od kaštelanskih vitezova" :

Lipo ti je, pobre, pogledati
od Solina do grada Trogira
ter Kaštele ravne razgledati,
kojeno su prilika Misira.

To je polje dugo i široko,
ne može ga prigledati oko,
ravno, plodno, puno ponosito,
gizdavo je, sasvim plemenito.

Po njem restu zelene masline,
viruj meni, brate, do istine
rujno vino, bilica pšenica,
svako voće, cviće i ružica.

Oko mora varoši bijeli,
po imenu zovu se Kašteli:
tvrde kule, visoki palaci
i u njima sileni junaci,

koji Turkom puno dodijaše
i njihove glave odsicaše

velikoga rata od Kandije,
malo posli Beča i Morije.

...

I nemo jte reći, da ja lažem,
poslušajte, da van pravo kažem:
kada Turci na nje udaraše,
vaši didi s Turcim alakaše;

al' Kaštela bilih ne uzeše,
neg' sramotno vazda izgiboše,
Oli hoćeš, oli nećeš, pobre,
Kašteljani junaci su bili.[1]

Već sam interes za ovaj kraj jednoga od najvećih hrvatskih pučkih pjesnika 18-oga stoljeća, Andrije Kačića Miošića, govori dovoljno o dugoj tradiciji opjevavanja ovoga područja, kako zahvaljujući interesu za povijesnu pozadinu grada, tako i za njegove ljepote i duhovne vrednote o kojima će biti riječi u nadolazećim cjelinama ovoga rada.

1. Kaštelanski običaji u razdoblju Adventa

Ciklus božičnih blagdana započinje vremenom došašća, odnosno Adventom, četiri tjedna prije samog blagdana Božića, a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. Advent je vrijeme posta, molitve i svekolike priprave za doček Božića. U adventu se nisu smjele održavati svadbe i veselja, nije se pjevalo ni igralo, niti se "gizdalo" (Dragić, 2008: 415-416). U Kaštelima se u tome razdoblju nisu održavala vjenčanja, a postojala je i prikladna narodna poslovica : „'Ko se oženi u Adventu – vodi ženu nekuntentu"

[1] Andrija Kačić Miošić, Pisma od kaštelanskih vitezova, Razgovor ugodni, naroda slovinskoga, Mleci, 1756. U: Gradska knjižnica Kaštela, *Odsjaji kaštelanske duše*, Gradska knjižnica Kaštela, Kaštela, 2007., str. 39-40.

(„Tko se oženi u Adventu – vodi ženu nezadovoljnu“).[2] Jednako tako, u tom se razdoblju nisu priređivali ni godišnji plesovi koji su u Kaštelima poznati kao *šerate*. Prvi blagdani u ovom adventskom razdoblju su blagdani sv. Nikole i sv. Luce, čije se štovanje u ovom kraju održalo do danas. Upravo ovi blagdani najznačajniji su djeci, a u prošlosti su imali značajnu odgojnu ulogu. Poslušna bi se djeca nagrađivala bombonima, bademima i sličnim delicijama, dok bi se s druge strane neposlušne „nagradilo“ šibom ili kapulom. Naravno, darove svojim najmlađima ostavljali su roditelji i to kriomice dok bi djeca spavala.

1.1. Blagdan sv. Lucije

Uoči blagdana sv. Lucije koji se obilježava 13. prosinca, djeca bi u Kaštelima pred vratima ostavljala slamu i vodu za magarčića kojim dolazi sv. Luce. Običaj je u Kaštelima da se prati i zapisuje vrijeme tijekom 12 dana od blagdana sv. Lucije do blagdana Božića jer pučka predaja kaže da će u pojedinom mjesecu slijedeće godine prevladavati takvo vrijeme. Na dan blagdana sv. Lucije sije se pšenica, što simbolizira život kod kršćana.

Sveta Lucija, koja je uoči Božića dolazila na svom magarčiću, je od najstarijih vremena “ispod kušina, na podanku, ili na kvadrima o postelje” i u čarapama djeci ostavljala suve smokve, suvice, orije, bajame, mandarine, naranče i poneku šibu, a na blagdan Svete Lucije sadila se i pšenica u čijem središtu se nalazila svijeća povezana sa hrvatskom trobojnicom.

Uz pšenicu se na stol stavljala korpica ili “krtol” sa plodovima zemlje iz kaštelanskog polja, bez kojih naši preci ne bi mogli preživjeti...jabuka, orasi, suhe smokve, grančice bora i raznih voćki... [3]

Točno u ponoć između 13. i 14. prosinca zazvonila bi crkvena zvona i navijestila približavanje Božića.

---

[2] *'Ko se oženi u Adventu – vodi ženu nekuntentu,* narodna je poslovica koju je kazao Mate Grgin (1936., Kaštel Novi) a zapisana je 2013. god u Kaštel Novome

[3] Kazivačica Marica Zorica, rođ. Mijić (1939., Prugovo), zapisano 2013. god. u Kaštel Lukšiću.

1.2. Pripreme za nadolazak Božića (prvi Božić)

Božić svi živimo u toplini svojih okićenih domova, uz miris jelke pune šarenih kuglica i treperavih svjećica, te uz miris bakalara i fritula koje u okrilju obitelji blagujemo prije božićne polnoćke.

Pripreme za dolazak i rođenje Malog Isusa, u svim Kaštelima su započinjale već početkom studenog, na blagdan Svih svetih, koji se u Kaštelima naziva i Prvim Božićem. Kaštelanska su djeca započinjala koledati već na sam blagdan Svih svetih:

Ja sam mali rebac,
doša sam vam krkelezat:
kogod smokvu, kogod grozdić,
na dobro vam doša prvi Božić. [4]

Od toga dana se u Kaštilima uređuju kuće i okućnice, cipaju se i slažu drva, te se počinju spremati namirnice koje će poslužiti za pripremu blagdanskih jela. Po kaštelanskim uličicama i u kućama se počinju pjevati božićne pjesme, i sve već obuzima blagdansko raspoloženje, koje će potrajati sve do Božića i dolaska Malog Isusa. [5]

1.3. U iščekivanju rođenja maloga Isusa (Badnjak i Božić)

Badnjak je u folklornom pogledu najbogatiji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: Badnje jutro, Badnji dan i Badnju noć. Badnju noć karakteriziraju: unošenje badnjaka, posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi, slama, svijeće, molitva, večera, bor, jaslice, čekanje polnoćke, zdravice, čestitarski ophodi: koledanje, betlehemari, betlemašice, kabanari, posjete prijatelja i susjeda; odlazak na polnoćku (Dragić, 2010: 230).

Na sam Badnji dan trebalo se pripremiti sve što je potrebno za svečano rođenje Isusovo. Tako se na svečane stolnjake postavljala se grana od lovora koja bi se okitila, dok je na stolu treperila zapaljena svijeća oko koje se širio miris jela koja se nisu smjela blagovati sve do večeri. Na Badnjak bi djeca kitila bor, a zatim bi čitava obitelj sudjelovala u

[4] Kazivač Stanko Dražin (1954., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću
[5] Kazivačica Damjana Dražin, rođ. Juras (1945., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću

postavljanju mahovine ispod bora, a na mahovini bi se napravile jaslice, štalica ili pećina, u koju bi se posložila Sveta obitelj.

Na Badnju večer domaćin bi, čuvajući stare narodne običaje, na ognjištu naložio badnjak[6], poškropio bi ga blagoslovljenom vodom i okadio bi ga tamjanom, a poškropio bi i sve prostorije u kući. Kaštelani su za badnju večeru objedovali zeleni ili bijeli kupus sa "suvican i suvin šljivan", a kod nekih se jela riba i na koncu *pršurate* [7](Dragić, 2010: 247). Uz molitvu njihovih i naših predaka, koju su sva djeca od najmanjih nogu i u stara vremena znala napamet, uz zapaljenu svijeću, obitelji su u krugu svojih najbližih pjevale božićne pjesme, čitale Bibliju i čekale kada će začuti zvon zvona na zvoniku...koje će ih pozvati na Svetu misu. Nakon svečane Svete mise ili ponoćke, svi bi jedni drugima ispred crkve i pri povratku kući čestitali "Na dobro Vam došlo Porođenje Gospodinovo". A ispred crkve bi mladići uz zapaljeni oganj ostali pričati po cijelu noć, dok bi se po ulicama čule božićne pjesme, vika djece i pucanje "iz važi sa garburon, maškuli i tondini".[8]

2. Nova Godina

Na Novu Godinu bio je običaj ići na čestitanje načelniku, župniku i glavaru sela. Načelniku se obično svirala glazba. Također su si ljudi čestitali međusobno, a ponajviše djeca rodbini i ponekim obiteljima. Mladići su na Mlado ljeto pjevali djevojkama pod prozorom:

Dobra večer Bog da,
vilo plemenita,
na dobro ti doša
dan maldoga lita.
u ljubavi živu
dva rumena cvita,
to je dušo moja dika,
poštenje i dika.
Ti za namon veneš,

[6] U Kaštel Štafiliću su muškarci išli u polje po badnjake, tri velike tapine masline ili česmine (Dragić, 2008: 73)
[7] U Kaštel Štafiliću 30. travnja 2007. g. zapisala je Mandica Vujina, a kazivali su joj Lucija Vujina (djev. Gizdić, rođ. 1935. g.) i Miljenko Vujina (rođ. 1930. g.). Rkp. FF ST, sv. 2007., S.
[8] Kazivačica Ana Kuzmanić, rođ. Pavlov (1929., Kaštel Štafilić) , zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

ja za tobom gorim,
moja dušo draga,
da sa tobom gorim.
Projdoše Božići,
dojde mlado lito,
da ti pozdrav predam
moja zlatna kito.

Pozdrav je od usta,
a ljubav od srdca,
komu nije drago,
nek mu srdce ouca.
I zato veselo,
po sve danke stojim,
moja dušo draga,
kad s tobom govorim.
Želja me dovede,
a i ljubav isto,
ovdi je ružica
rumenoga cvita,
ka u liti cvate,
u zimi ne vene,
po kojoj se znadu
ljubavi srećne.

Ružica zlamenje
bilog lišca tvoga,
a ljubav je tvoja
sridu srca moga.
Ja u srdcu dušo,
moja željo mila,
da ti cvitak beren
i da ga uživan.
Još u srdcu mome

ima mnogo lita,
i zato je ljubav naša stanovita.
S ovim na divljenju,
željna željo moja,
evo dušo ovdi
virna sluga tvoja.[9]

Na Tri Kralja ili Vodokršće, pjevali bi mladići ovu pjesmu:

Dobra večer, Bog da,
draga dušo moja,
da ti dara poda
virna sluga tvoja.
Gospojo i vilo,
cvite od slatkosti,
urešenje moje,
kruno od liposti.
Evo nam projdoše
od Božića blagdani,
ali ne projde
ljubav među nami.
Projdoše Božići,
projde Mlado lito,
ja te ne darova,
moja zlatna kito.
Evo su nam došli
Vodokršća kralji,
kad se daruju
među sobom dragi.
Moja dušo draga,
ja dara ne imam,

[9] Don Frane Ivasović, *Kaštel Stari. Crtice iz njegove povijesti i života.* Matica hrvatska Kaštela, Kaštela, 2001., str. 237.

nego da ti srce
s ljubavlju darivam.
Zbogom, dušo moja,
zbogom, srce moje,
zbogom mi ostavaj,
vilo i gospojo.[10]

3. Sveta Tri kralja

Sveta Tri kralja katolički su blagdan koji se slavi 6. siječnja. Prema predaji, na taj su dan trojica kraljeva – Baltazar, Melkior i Gašpar posjetili malenoga Isusa u betlehemskim jaslicama kako bi mu prinjeli svoje darove – tamjan, zlato i plemenitu mast. U kaštelanskom se kraju ovaj blagdan očuvao dosljedno tradiciji koja je prevladavala tijekom ranijih vremena. Dan prije svetkovine ovog blagdana, 5. siječnja, na ranojutarnjoj tihoj misi blagoslivlja se voda kojoj potom svećenik u pratnji ministranata kreće u blagoslov kuća. Nosi se kadinjak i kadi se prostorije u kućama. Za vrijeme obreda blagoslova običaj je da gori božićna svijeća. Nakon blagoslova domaćin dariva svećenika i ministrante novcem, no nekada ranije umjesto novca darivali su se prigodnom, božićnom hranom. Na sam blagdan sv. Tri kralja, puk se okuplja na svetkovini sv. mise nakon koje se blagoslivlja župna kuća. Sveta tri kralja, ili Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. Nekada se taj blagdan zvao Tri mudraca od istoka. Badnjak koji se stavljao na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja. To je značilo da su božićni blagdani završili. Toga dana iz kuće se iznosi i božićni bor. Posjeti obitelji, prijateljima, susjedima u božićno vrijeme i blagoslov vode na Bogojavljenje kraj su radosnih, božićnih blagdana (Dragić, 2007 : 98).

TRI KRALJA JAHAHU

Tri kralja jahahu
S onih sunčanih stran'
Tri dana nošahu
Mir, zlato i tamijan.

[10] Don Frane Ivasović, *Kaštel Stari. Crtice iz njegove povijesti i života.* Matica hrvatska Kaštela, Kaštela, 2001., str. 237 – 238.

Tri kralja dođoše
Pred grad Jeruzalem
Pitajuć ga za mjesto
Gdje se rodi Isus.

Mariji rekoše:
zdravo, oj Djevice,
Zdravo, oj Majčice,
Nebeska kraljice

Isus digne ruke,
Drago im hvaljaše,
I nebeske dvoje
Njima obećaše. [11]

NARODI NAM SE

Narodi nam se Kralj nebeski,
Od Marije čiste Djevice.
Pripjev:
Na tom mladom ljetu veselimo se,
Mladoga Kralja mi molimo!
Po njemu slijedi sveti Stjepan,
Prvi mučenik Gospoda Boga.
Sveti Ivan preljubljeni,
Među apostole preodabrani.
Malu dječicu pomoriše,
Za ime Božje kao ovčice.
Obrezovanje, što se govori,
Nam za spasenje imenuje se.

[11] Kazivačica Ana Kuzmanić, rođ. Pavlov (1929., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

Sveta Tri Kralja dare nose,
Tamjan i zlati, plemenitu mast.
Danas se krsti Krist na Jordanu
Krštenje svoje s njime slavimo.
O mi svi božji krštenici,
Mladome Kralju dare nosimo.
Hvaljeno budi sveto Trojstvo,
Hvalu svi dajmo Gospodu Bogu.
Daj nam Bog zdravlje,
k tomu veselje,
Na tom mladom ljetu
svega obilja! [12]

4. Vjerska usmena lirika

Usmene su lirske pjesme stalna pratilja narodnih obreda i običaja, a vjerovalo se da će magičnost obreda i pjesama ispuniti određene želje i molbe puka. Motivski je svijet obrednih pjesama raznovrstan i varira od svjetovne mitske do vjerske usmene lirike (Dragić, 2007: 369). Kontinuitet vjerske usmene lirike u hrvatskoj književnosti možemo pratiti od 13. stoljeća pa sve do današnjih dana. S obzirom da su Hrvati tijeko svoje nacionalne povijesti pretrpjeli mnogobrojne nedaće, nastali zapisi vjerske lirike su nam još jedan od dokaza koji svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkoga puka. Sukladno razdobljima na koje je podjeljeno crkveno vrijeme jedne godine, u usmenoj hrvatskoj književnosti vjersku liriku dijelimo na adventske i božićne molitvene pjesme, korizmene i uskrsne molitvene pjesme, te pjesme posvećene svecima.

[12] Kazivačica Ana Kuzmanić, rođ. Pavlov (1929., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću

4.1. Adventske i božićne molitvene pjesme

SVIM NA ZEMLJI

Svim na zemlji mir, veselje,
Budi polag Božje volje.
To sad Nebo navješćuje
I glas s neba potvrđuje.

Dobre volje svaka duša,
Grijeha neka već ne kuša
Nego hvali, diči Boga,
Što je posl'o Sinka svoga.

Sinka svoga, Boga moga,
S Ocem, Duhom jednakoga
Duhom Svetim začetoga
Od Djevice rođenoga. [13]

OJ, PASTIRI

Oj pastiri, čudo novo,
Niste nigda vidjeli ovo:
U jaslicam prostim rodio se Bog
Koji s neba siđe radi puka svog.
Betlem, evo nije daleko,
Znajte da vam istinu rekoh:
U štalici prostoj leži Djetešce,
Na slamici oštroj kao Janješce.

[13] Kazivačica Filka Tadin, rođ. Vujina (1944., Kaštel Kambelovac), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

Ljubav Božja prevelika
Primi pravu put čovjeka;
S neba siđe dolje radi grešnika,
Rodi se u štali radi čovjeka. [14]

O BETLEME

O Betleme, grade slavni od Boga
Najveći si ti od grada svakoga
Jer iz tebe nam izađe vojvoda
Isus dragi, Davidova poroda.

Marija ga, Djeva čista, porodi
I u jasle ona njega položi.
Dostojno se ona njemu poklanja
I s veseljem srca svoga pozdravlja. [15]

DANAS SE ČUJE

Danas se čuje događaj novi
U zemlji našoj i jeste ovi
Braćo pastiri, pohitite
K Betlemskoj štali i vidite

Jedno nebesko Djetešce,
U krilu Majke Djevice.

Ta vam se sreća danas dogodi
Što vam se Janje Nebesko rodi
Ovo je Janje ono milo
Koje je sav svijet izbavilo

[14] Kazivačica Filka Tadin, rođ. Vujina (1944., Kaštel Kambelovac), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.
[15] Kazivačica Anđelka Miletić, rođ. Sobin (1944., Kaštel Gomilica), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću

Jedno nebesko Djetešce,
U krilu Majke Djevice! [16]

4.2. Korizmene i uskrsne molitvene pjesme

PUČE MOJ

Puče moj, što učinih tebi
ili u čemu, ožalostih tebe?
Odgovori meni!

Ja radi tebe bičevima udarih Egipat
s prvorođencima njegovim,
a ti mene predade, da me bičuju. Puče moj...

Ja izvedoh tebe iz Egipta
potopivši Faraona u more Crveno,
a ti mene predade glavarima svećeničkim. Puče moj...

Ja pred tobom otvorih more,
a ti otvori kopljem bok moj. Puče moj...

Ja pred tobom idoh u stup oblaka,
a ti mene odvede u sudnicu Pilata. Puče moj...

Ja hranih tebe u pustini manom,
a ti mene udari zaušnicama i bičevima. Puče moj...

Ja tebe napojih vodom spasenja iz stijene,
a ti mene napoji žući i octom. Puče moj...

[16] Kazivačica Anđelka Miletić, rođ. Sobin (1944., Kaštel Gomilica), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću

Ja radi tebe potukoh kraljeve kananejske,
a ti si tukao trstiku glavu moju. Puče moj...

Ja dadoh tebi žezlo kraljevsko,
a ti dade glavi mojoj krvavi vijenac. Puče moj...

Ja uzvisih tebe velikom moći,
a ti mene objesi na drvo križa. Puče moj... [17]

POZDRAV KRIŽU

Zdravo Križu uzvišeni, velika je slava tvoja,
na tebi je Krist raspeti, Isus dragi, ljubav moja!
Ljubim tebe Križu sveti, gorka muko Isusova,
tu na tebi razapeti, moj je Isus prepun rana!

Gledam Križ i razmišljam, kako Isus bolno pati,
za tu ljubav preveliku, želim Njemu srce dati!
Klanjam Ti se Kriste dragi, dok promatram rane Tvoje,
tu na Križu razapeti, izbriso si grijehe moje!

Klanjam Ti se o Isuse, zbog mene trpiš tešku bol,
Krvlju pereš grijehe moje, čistiš rane duše moje.
Zdravo Križu uzvišeni, na kom trpi Isus Bog,
u mom vrtu zasađeni, u dubini srca mog! [18]

ISPOVIDAJTE SE GOSPODINU, JER JE DOBAR

Ispovidajte se Gospodinu, jer je dobar,
jer je u vike milosrje njegovo.
Ispovidajte se Bogu bogovâ,
Ispovidajte se Gospodinu gospodâ,
Ispovid'te se Gospodinu jerbo je dobar,

[17] Kazivačica Anita Zorica (1979., Kaštel Lukšić), zapisano 2015. god u Kaštel Lukšiću
[18] Kazivačica Anita Zorica (1979., Kaštel Lukšić), zapisano 2015. god u Kaštel Lukšiću

jer je u vjeke milosrđe njegovo.
Slavite Gospoda, jer je dobar,
jer je u vike milosrđe njegovo. [19]

4.3. Pjesme posvećene svecima

ANĐELE ČUVARU

Anđelu čuvaru,
O čuvaru moje duše,
Što u lijepom nebu sjać,
Kano čisti blagi plamen,
Uz tron Božji prebivaš;
K zemlji letiš radi mene,
Dušu mi prosvjetljuješ,
Prijateljem, tješiteljem,
Bratom mojim postaješ! [20]

HVALA BOGU

Hvala Bogu prođe danak
Dođe slatki sanak
Ali prije nog pođem spat,
Ja ću Tebe, Bože prizivat.
Da mi budeš na pomoći
Nastoj i ove noći
Da me svaka bijeda mine

[19] Kazivačica Anita Zorica (1979., Kaštel Lukšić), zapisano 2015. god u Kaštel Lukšiću
[20] Kazivačice Zdenka Juras, rođ. Škojo (1942., Vinica) i Vinka Klarić, rođ. Zović (1948., Labin), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

I opet žarko sunece sine.
Slava Ocu koji me stvorio,
Slava Sinu koji me otkupio,
Slava Duhu Svetom koji me posvetio. [21]

GOSPA MOJA

Dobro jutro, Gospe mila,
Što si Isusa porodila,
Nebo zemlju prosvjetilila,
Ti prosvjetli pamet moju
Da ja vidim slavu Tvoju,
Di anđeli uživaju,
Slavu Božju dozivaju.
Ja se Gospe, molim Tebi
Da ti mene uzmeš Sebi.
Moja duša nije živa,
Ako Tebe ne uživa.
Ko se Gospi preporuči,
Od sebe ga ne odluči.
Sine Božji, budi hvaljen
U sve vijeke vjeka.
Amen. [22]

[21] Kazivačice Zdenka Juras, rođ. Škojo (1942., Vinica) i Vinka Klarić, rođ. Zović (1948., Labin), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.
[22] Kazivačice Zdenka Juras, rođ. Škojo (1942., Vinica) i Vinka Klarić, rođ. Zović (1948., Labin), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

5. Korizmeni običaji u Kaštelima

5.1. Običaji Velikog tjedna

Na „Cvjetnicu“ se blagoslivljaju maslinove grančice koje bi se poslije stavljale u kuću da unesu radost i blagostanje u obitelj. Od Cvjetnice navečer počinje propovid koja traje kroz čitav Veliki tjedan.[23]

Mladići su, na Cvjetnicu, djevojkama pjevali ovu pjesmu:

Evo lipo premaliće
meni ovdi u radosti,
prikazuje tvoj´ obličje
sladkog lišca u liposti.
Ti si želja srdca moga,
nadarena u ljubavi,
ti ufanje draga tvoga
koji s tebe ovd´ boravi.
Ti si lipa rusulica,
ti si sladko dobro moje,
o pribila golubice,
sve najdraže lišce tvoje.

Tvoje sladke jabučice,
nakićene lipog cvića,
cvatu kano dvi ružice,
kad je u vrime premalića.
Ti si lipa nad sve ine,
gizdavo je tvoje lišce,
tvoj´ liposti ni promine,
sladka i mila ma dušice.
Al´ kako te puno ljubim,
lipa vilo i gospojo,

[23] Kazivač Ante Kuzmanić (1943., Kaštel Novi), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.

noć i danke ovdi trudim
zarad tebe zlato moje.

Ti nevirna nemoj biti,
a tebe ću ja ljubiti,
ostaj zbogom stoj u miru,
zadajem ti tvrdu viru. [24]

Postojali su i običaji kada bi mladići krali cvijeće iz vrtova i noslili ih svojim djevojkama kako bi ih zadivili. Posipali bi mi dvore cvijećem, naročito vijolom – ljubicom- i ovako pjevali:

Evo anđel pred očiman,
jest moj anđel znam doisto,
cvitak nosi za prsiman,
s kojim kaže mlado lito.
Od ljubavi Bože mili,
pošlji meni zgor s nebesa,
ovoj lipoj mojoj vili, cvit
anđelski od uresa.
Nek izajde nakićena,
rajskim cvićem od liposti,
među ostale divojčice,
u nje lipi cvit mladosti.
Svim deklicam nek je dika,
nje lipota privelika,
nek nakiti lipo lišce,
na dobro joj dan Cvitnice.
Neka misec, svitle zvizde,
neka kitu moj deklicu,
i lipotu nje nagizde,
kad osvane na Cvitnicu.

[24] Kazivač Vlado Radunić (1930., Kaštel Novi), zapisano 2013.god u Kaštel Novome.

Neka lipost nju odiva,
Kako žarko sunce siva,
ev' izberi cviće milo,
koj' ugodno tebi vilo.
Uzmi cvitak ma ljubavi,
ter prem' srcu njega stavi,
teb' ga daje drago tvoje
za obiližje od ljubavi.
S njim ti dajem srce moje,
da g' uživaš ma gospojo,
ovo cviće moj' rumeno
tebi vilo, moj' danice.
Ter s njim drago moj' žuđeno
na Cvitnicu okiti se,
golubice ma gizdava,
urešeni žilju bili.
Ti si dika moj' i slava,
nad sve vile ke mi omili,
o lipoto meni mila,
svitla moja o danice.
Ja ostavljam tvoje lišce,
zbogom bila golubice,
da počivaš u radosti,
dok ti svane dan Cvitnice.
Mili, dragi moj pokoju,
primi na dar ljubav moju,
na nebu su sve zvizdice,
zbogom bila golubice.[25]

U čitavim Kaštelima je u Velikom tjednu bilo važno očistiti i urediti okućnicu, što je predstavljalo pročišćenje čovjekova tijela i duše prije Uskrsa.

[25] Kazivač Vlado Radunić (1930., Kaštel Novi), zapisano 2013.god u Kaštel Novome.

U Kaštelin bi judi rekli da se u "te dane samo vrtu oko kuće", a na sam Veliki četvrtak "bi se ravno u podne veživala sva zvona i od onda su bili zabranjeni svi teški i fizički posli u poju i oko njega, a radili su se niki manji posli oko kuće. Jedan od važniji i veći posli u te dane bija je pritakanje vina, ča se najčešće činilo na Veliki petak." I danas postoji uzrečica "Sve šta popiješ na Veliki petak, gre ti ravno u krv!".[26]

Na Veliki četvrtak bi se sva ogledala u kući pokrivala krpan, jer se govorilo da ako pogledaš u ogledalo u te dane, može ti se dogodit da ugledaš samega sotonu, a to niko nije tija doživit. Ni curice i divojke se u te dane nisu smile ogledavat, ča se reče, morale su postit od ogledavanja. Jilo se malo, a post je prilazija u nemrs bez vode, puno se molilo i išlo u svako doba dana u crikvu.[27]

Inače, Veliki četvrtak je dan spomena na Isusovu Posljednju večeru, koju je prije muke proslavio sa svojim učenicima, kojima je ostavio tri dara: euharistiju, tj. misu i pričest, svećeništvo u Crkvi i simboličku pouku o važnosti bratske ljubavi. Na taj dan su svećenici u crkvama posvećivali Sveto ulje i neposredno podsjećali na Isusovo pranje nogu apostolima tako što su prane noge dvanaestorici muškaraca, tzv. "apostola".

Po crkvama bi se pripremali Božji grobovi u koje bi se polagao kip mrtvog Isusa. U svakoj kaštelanskoj crkvi smjestio bi se podno nekog od pobočnih oltara. Bio bi to najčešće drveni sanduk, često pozlaćen i ukrašen, okićen raznobojnim tkaninama.[28]

Oko greba su se stavljale šterike i lumini, a sve žene bi donile od doma vijole, đirane, šparoge i snig ča je bilo posađeno u pitarima i u važima, pa bi se to sve stavljalo oko greba da izgleda ča lipšje. Za kićenje greba bila su zadužena dica ča su od najranije ujutro išla po mistu i derala se "Ko jema šenice, graja i sočivice neka nosi na Božji grebac", a onda bi žene dale ti graj i šenicu, pa bi se i to stivalo među šterike i lumine. Mi dica smo to guštali činit, a nikako nas je bilo i straj vidit one puste sviće kako plamcaju među pustin cvićen...Svi su dolazili na Božji greb i svak bi ostavija cviće i lemozinu, koliko je ko moga. A bija je običaj i čuvat greb, a čuvari greba su se minjali svako malo.[29]

---

[26] Kazivač Ante Kuzmanić (1943., Kaštel Novi), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.
[27] Kazivač Ante Kuzmanić (1943., Kaštel Novi), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.
[28] Kazivačica Marija Juras, rođ. Dujmov (1953., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.
[29] Kazivačica Marija Juras, rođ. Dujmov (1953., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću

U Kaštelima je na Veliku srijedu, četvrtak i petak zabilježen “baraban”- običaj udaranja štapovima i šibama po crkvenim klupama na spomen Barabinog imena, čime se dočaravala grmljavina koja je nastala nakon Isusove smrti. [30]

Ti su štapovi bili izrađeni od trsa iz starog vinograda ili od grana masline ili gloga, a šibama se po crkvenim klupama tuklo toliko dugo dok se ne bi izlomili. Taj se čin nazivao "tući barabana", jer naziv podsjeća na Barabu, sudionika Isusova procesa pred rimskim upraviteljem Poncijem Pilatom.

Dici nisu dali nosit šibe i šćape u crikvu, jer bi satrali sve klupe dok bi po njima tukli. Ali muški bi se snašli, pa su šibe sakrivali u očeve i didove kaparane, ili bi ji zadili u dno od postola, pa pokrili gaćan, a niki bi ji sakrili na posebna mista u crikvi kad ji niko ne bi vidija, pa bi ji vazeli kad in je tribalo tuć po klupama.[31]

5.2. Uskrs

Uskrs je najveći kršćanski blagdan koji slavi uskrsnuće Isusa Krista. Običaj je da se na taj dan, uz bogatstvo uskrsnog stola, okupe članovi obitelji i u miru doma uživaju jedni uz druge.

Domaćice, žene bi za Uskrs bojile jaja, pekle meso i slatkiše. Na nedjeljnu misu, najčešće ranu, donosila bi se hrana u košarici kako bi ju svećenik blagoslovio. Najčešće se nosila sirnica i jaja. Na Uskrs su ljudi čestitali jedni drugima sa: „Na dobro van došlo sveto Uskrsnuće!“, a oni bi onda odgovorili: „I vami na spasenje.“ Uskrs se slavio tri dana, međusobno su se posjećivali prijatelji i rodbina.[32]

[30] Sanja Acalija, *Uskrsni običaji u Kaštelima*. U: Kaštelanski zbornik 7, Kaštela, 2003., str.114.
[31] Kazivačica Marija Juras, rođ. Dujmov (1953., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću
[32] Kazivačica Jela Gotovac, rođ. Listeš (1943., Vinovo Gornje), zapisano 2013. god u Kaštel Novome

NA USKRS

Dobro jutro, Bog da
ovi dan Uskrsa,
nu poslušaj dušo
glas iz moji prsa.

Evo sam ja ovdi
na ovi dan Uskrsa,
okrit ću ti ljubav
ja na moja usta.
Pozdrav je od usta
ljubav je od srca.
Komi drago nije
nek mu srce puca.

A mene će draga
sada poslušati,
i u srcu svome
rado me imati.

Otvori penžere
bila dvora toga
jerbo želim dušo
razgovora tvoga. [33]

[33] Kazivač Nikola Gotovac (1937., Kaštel Novi), zapisano 2013.godine u Kaštel Novome
Na dan Uskrsa, u zoru mladići ovu pjesmu pjevaju djevojkama pod prozorom. To je bio karakterističan običaj na blagdane u proljetnom razdoblju. Na taj način čestitali su im blagdan, a čestitke su bile u poetsko-proznoj ili u glazbenoj formi.

6. Običaji prigodom vjenčanja

Rodbina i prijatelji donesu na dar obitelji mladoženje i nevjeste mesa, kruha, slatkih kolača, tortu i prošeka. Prije vjenčanja u kući nevjeste bude „tratamenat“. Naime, svi gosti se počaste kavom, likerima i slatkišima. Na tratamenat se pozivala o župnika, kojeg se darivalo kolačima. Običaj je bio da kći, prije nego se svatovi upute u crkvu, klekne na prag kuće i pita u roditelja oproštenje i blagoslov. Prije rastanka od svojih roditelja ronila bi suze i s njima se cjelivala. Nevjestu bi od kuće pratili kumovi (svjedoci), a iza njih bi išli ostali svatovi. Poslije vjenčanja mladoženja bi mladenku vodio u svoju kuću. Mladoženja je na glavi nosio crvenu kapicu, a mladenka je bila odjevena u starinsku, kaštelansku narodnu nošnju. U znak veselja pucalo se iz pušaka. Na povratku iz crkve, na put bi se postavio stol na kojem su mladencima i svatovima bili posluženi prošek i likeri, te su bili darivani novcem. Kada bi nevjesta došla u muževu kuću, cjelivala bi se s njegovim roditeljima i rodbinom, a taj se običaj sačuvao i do danas. Potom bi se priredila gozba na kojoj bi se redala razne zdravice i pjevale pjesme. Obitelj maldoženje na gozbu bi pozvala rodbinu i prijatelje, a nerijetko je bio prisutan i župnik. Tijekom gozbe obično se pjevala ova pjesma:

Nevistice mlada u novome piru,
Bog to dao živit sto godin u miru,
Bog ti dao sina redovnika,
Koji će ti biti svemu roda dika,
Bog to dao kćerku jedinicu.
Koja će ti pazit svu ostalu dicu.

Često su pjevali i ovu pjesmu:

Dobra večer Bog da,
nevistice mlada,
i bog ti dobro da,
koji s nami vlada.
nevistice mlada,
u novome piru,
Bog ti dao živit

mnogo lit´ u miru.
Bog ti dao dobra,
šta od njega želiš,
i tvojmu drugu
s kojim se veseliš.
Bio vam blagoslov
Od rajskog Cesara,
bila dugovita
kakono i sada.
Budi vilo dobra,
i dobro te čeka.
budi dobra, mudra
kakono Rebeka.
Kakono Rakela,
nevistice mila,
svi dni ljubezniva
svome dragom bila.
Dugovita, plodna,
mirna, umiljena,
da bi plod vidila
dobrog plemena.
Prijatelju mili,
šta se ne oživaš,
al´ uz tvoju vilu,
ovi svit užívaš.
Uživaj, uživaj
za mladost tvoje,
često se spominjaj
od te vile tvoje.
S ovim vas pozdravljam,
mirna vam mrkla noć,
anđeli nebeski
došli vam u pomoć.
I sad Višnji Bože,

da tvoja desnica,
dala mi blagoslov
Marija Divica. [34]

7. Usmene priče

Usmene priče su anonimni književni tekstovi nastali prenošenjem usmenim putem sa generacije na generaciju. Zbog činjenice da takva djela ne postoje u stalnom obliku, narodni kazivač podložan je različitim utjecajima, tako da su i same priče podložne mjenama. Pri kazivanju takvih priča, kazivač se trudi ostati vjeran repertoaru te se pri čemu se snažno oslanja na provjerena i ustaljena izražajna sredstava i konvencije. Narodne su priče odražavale cjelokupni drustveni zivot jednog naroda, te je u njima je narod mogao poistovjetiti samoga sebe sa svojim vlastitim poteškoćama i problemima. Zbog toga su narodne priče uvijek rado slušane.

Kada govorimo o usmenim pričama na kaštelanskom području, zasigurno najpoznatija priča jest ona o Miljenku i Dobrili ili hrvatskoj inačici svjetski poznate Shakespearove tragedije „Romeo i Julija". Legenda iz druge polovine XVII. st. govori o tragičnoj ljubavnoj sudbini mladih ljudi iz Kaštel Lukšića, iz zavađenih plemićkih obitelji Vitturi i Rušinić.

7.1. Priča o Miljenku i Dobrili

U drugoj polovici 17. stoljeća, u Kaštel Lukšiću živjele su dvije plemićke obitelji – obitelj Vitturi sa kćerkom Dobrilom i plemić Adalberto Rušinić sa sinom Miljenkom. Lijepi mladić i nježna djevojka žarko su se zaljubili, a obiteljska svađa njihovih očeva zbog feudalnih prava nad seoskim težacima prisilila ih je da se sastaju i vole potajno.

"*Njima je pomagala sluškinja Antica, ali su njijove matere i oci nekako saznali za njihovu jubav, te su Dobrilu stavili pod materin nadzor; kontese Marije dok su Miljenka poslali u Veneciju da postane dužd. Malo je falilo da konte Radoslav; Dobrilin otac, iz inata*

[34] Kazivači Jere Vujina (1933., Kaštel Štafilić) i Branko Zorica (1939., Sinj), zapisano 2013. god u Kaštel Lukšiću.

ugovori da se Dobrila vinča za puno starijeg trogirskog plemića Družirmira. Za to je čula kontesa Demetrija, Dobrilina tetka i ona je Miljenku poslala poruku o mogućem vinčanju. Miljenko je uspija stić u Kaštel Lukšić na sam dan vinčanja i uspija ga je spričit u najsvečanijem momentu bračne prisege, pred zaprepaštenim svećenikom don Mavron i mnoštvom svatova koji su se tada nalazili u mjesnoj crikvi. Konte Radoslav je odlučija za kaznu 'ćerku zatvorit u koludrički samostan Sv. Nikole u Trogiru, ali je Miljenko pokuša spričit time šta je dočeka lađu na trogirskoj obali gdje je mačem izazvao nered.

Zbog toga su ga sudske vlasti prognale u franjevački samostan na otočiću Visovcu; blizu Šibenika. Miljenko je tu upozna seljanku Božicu koja je nekad bila Dobrilina dojilja. Po njoj je posla poruku svojoj ljubi da pobigne iz trogirskog samostana u kojem se tada nalazila. Pošto je privarila opaticu Gertrudu, pobigla je, ali je Miljenko nije dočeka na dogovorenom mistu, blizu Trogira.

Dobrila je potpuno sama lutala u olujnoj noći, sve dok je ujutro nisu u'vatili hajduci. U ogromnom strahu, nezaštićena djevojka je, nakon obećanja da će je odvesti Miljenku u Visovački samostan, prihvatila ponudu opasnih drumskih skitnica da pođe s njima. U međuvremenu se Miljenko prerušija u fratra kako bi spričija da ga hajduci ne ubiju jer je knez Radoslav naručija od hajduka njegovo ubojstvo i to uz nagradu. Razočarana Dobrila je stvarno mislila da se on zaredija te je izgubila svaku nadu da se eventualno tajno vinčaju na Visovcu. Kada je sazna za bijeg svoje 'ćeri, knez Radoslav se odlučija ponit lukavo kako bi spričija obiteljsku sramotu. Pružija je ruku pomirenja dobroćudnom Miljenkovom ocu nakon čega su zajedno poslali na Visovac tri poslanika čiji je zadatak bia da nepokorene ljubavnike, Miljenka i Dobrilu, nagovore na povratak i svečano vinčanje u Kaštel Lukšiću.

Kaštelanski "Romeo i Julija" su prihvatili ponudu roditelja. Međutim, Dobrilin otac, se nikako nije moga' pomirit' sa činjenicom da je Miljenko ipak pobijedija i da će odvest' njegovu Dobrilu, ka svoju ženu, u njijovu novu kuću, dvorac plemićke obitelji Rušinić. Obuzet nesavladivom mržnjom i osvetom, večer nakon vinčanja dvoje mladih u lito 1690. godine, knez Radoslav je na mostu isprid dvorca u Kaštel Lukšiću ubio svoga zeta iz kubure.
Nekoliko miseci nakon nemilog događaja, Dobrila je od sline tuge izgubila razum, razbolila se i umrla. Njezina je poslidnja želja bila da je pokopaju kraj Miljenka u crkvici Sv.Ivana u Rušincu. U toj se crkvici danas nalazi nadgrobna ploča na kojoj piše "Pokoj ljubovnikom" . [35]

[35] Kazivač Neno Jurčev (1937., Kaštel Novi), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.

7.2. Priče o čudotvornoj Gospi na Hladi

Prema nekim pisanim i sačuvanim podacima, svetište Gospe na Hladi je na današnjem sućuračkom groblju sagrađeno 1393. godine. Kako se crkva nalazila u blizini turske granice, više puta je stradala od Turaka, a kako je u svom izvještaju napisao apostolski pohoditelj Augustin Priuli 1603. godine: "Mještani nisu smjeli na crkvu staviti vrata i zatvoriti je jer to nisu dopuštali Turci." U crkvi se i u to doba poviše oltara nalazila stara Gospina slika iz 14. ili 15. stoljeća, koja je pripadala italo-kretskoj školi, dok su se na zidovima svetišta nalazili izloženi mnogi zavjetnidarovi što su ih Gospi darovali njezini zahvalni štovatelji.

Mletači pisac i kroničar Flaminio Cornaro u svojoj kronici iz 1761. godine navodi svetište "Sućuračke Gospe" kao jedno od najglasovitijih Gospinih svetišta u Mletačkoj Republici, dok 1775. godine papa Pio VI. bulom dodijeljuje milost povlaštenog olatara Gospinu svetištu. Ovdje se i danas održavaju velika hodočašća za blagdan Velike Gospe i sv. Roka, a o brojnim čudima nastalim posredstvom Svete slike Majke Božje koja se i danas nalzai u svetištu Gospe na Hladi govori se i danas. [36]

Zapisi o čudesima:

"*Bilo je to doba Marmonta, maršala od Napoleona. Francuska vojska je zaposila sva znamenitija mista u Dalmaciji. Vojvoda Marmont, dobia je naslov "knez dubrovački", najvolija je u Kaštelima stanovat' – a kadšto se vidilo s njime do 14 generala, da lituju u ravnim Kaštilima. I u Kaštel Sućurcu je bia jedan na čelu jake posade, koji bijaše odabra za svoj stan veliku starinsku palaču zvanu Biskupija".* [37]

Procesija za kišu

"One godine 1810. kada je Napoleon radia oko Ilirskoga kraljestva, vladala je u Dalmaciji velika suša. U Sućurcu šest miseci nije palo ma niti kap kiše. U toj ljutoj nevoji župnik i puk odlučiše sliku Majke Božje na Hladima u procesiji odniti u župnu crkvu, da isprose tako potrebitu kišu. Uoči procesije zvona su po običaju dugo i dugo navišćivala sutrašnji svečani ophod. Zapovjednik francuske poseda, šetajući se obalom mora, susretne

[36] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)
[37] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)

jednu grupu seljaka te ih mrgodan pita da čemu ta predugačka zvonjava. Dočim je sazna za uzrok, udari se na sav glas podrugljivo smijat, zatim krene dalje. Seljanima je to bilo nažaj, a ne progovoriše jer veliku gospodu i malu ranu nije dobro prezirati. Sutradan je bila procesija, vas puk je pobožno pratija sliku Majke Božje. Dan bijaše vedar ka riblje oko, sunce peklo ka za oklad, nebo reka bi od željeza, nigdi ni vlasa oblaka. Pri koncu je procesija bila, svit ulazi u crikvu, nosači polažu sliku nasrid crkve, a puk srdačno moli: "Sveta Marijo, moli za nas!". [38]

U čas oblak zastro obzorje, zabljeska nekoliko puta, i eto kiše, tihe ka mane nebeske i nastavi kiša šadat cili oni dan i cilu noć. Bijaše to pravi, pravcati dar Božji, koji spasi ljetinu. Francuski zapovjednik, svladan od očevidnog Čuda, sutradan bosonog – s njim cila posada, puk i sila naroda iz okolice – uz najveće slavlje i gruvanje topova, povratiše čudotvornu sliku njezinom svetištu na Hladima."

8. Povijesne predaje

Podrijetlo hrvatskih usmenih priča seže u davnu prošlost, a nerijetko se upravo u njima oslikava društvena svakodnevnica prošlih vremena. Kao što nam je već poznato, tendencija svake književnosti je približiti se čovjeku i aktivno sudjelovati u njegovom životu. Tako u pričama iz usmene književnosti možemo pronaći pitanja koja su preokupirala društvo u teškim situacijama koje su vladale u određenim trenutcima u prošlosti. Usmena književnost, prisutna je osobito u vrijeme turskih osvajanja, u krajevima koji su bili pod turskom vlašću, ali također i u krajevima koji su bili pod vlašću drugih stranih gospodara. Tematika priča, pa i usmene književnosti u cjelini, stoga je vrlo često vezana uz otpor osvajačima.

Kada govorimo o pokušajima osvajanja hrvatskih područja od strane osmanske vlasti, trebamo naglasiti kako su veliku ulogu u očuvanju hrvatskih teritorijalnih granica imali hajduci. Hajdučiju i četovanje po prvi put spominje putopisac Zeno u 16. stoljeću. Dok hajduke jedni smatraju razbojnicima, drugi ih mistificiraju i glorificiraju, no činjenica je da su predstavljali veliku važnost za hrvatski puk o čemu svjedoče brojni zapisi.

[38] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)

Obraćenje hajdučkog harambaše

*"Harambaša N. (*ime mu se ne spominje, jer mu je obitelj još živa) *zakletvom potvrdi ovo: "Ja i moja četa, u svemu nas jedanaestorica, odlučismo orobiti crkvicu na Hladim, a i odnjeti one mnogobrojne starinske zavjete na slici Marijinoj. S tom namjerom jedne crne noći, spustismo se niz planinu Kozjak. Četu sam vodio ja, no premda posvema vješt onomu putu zabasao sam. To mi se začudno činilo i rekoh drugovima uznemiren: "Ovo ne sluti na dobro." Iza muke i truda jedva nađoh pravi put, te preko Putaljskog brda krenuh sa četom do blizu crkvice Majke Božje. Od časa do časa nestade nam pred očima crkvica, a pred nama se stvori jezero, od kojeg nas malo koraka dijelila strma obala. Smeli se mi i uzvrpoljili kao mravi na glavnji. Krenusmo natrag; nego e opet tri puta povratismo – bijaše nam mučno pregorjeti ono zlato Gospino. Ali uvijek, kad smo mi odmakli, vidimo crkvicu, a kad se povratili, nema crkvice, već jezero. Treći put mene, koji se ni vraga bojao nijesam – spopao neki strah, kao nikad u životu mojem. Počele mi noge klecati. "Biježmo, braćo" zavapih ja, "ovo je čudo Majke Božje!", "Manimo se nesretnog posla!" Rekoše drugi i pobjegosmo glavom bez obzira. Ovaj događaj koji mi je uvijek pred očima, bi uzrokom da odma prestadoh hajdukovati i dadoh se u ruke Božje.* [39]

Obnova svetišta

"U mistu je odavna vlada nemir. Zamršeno pitanje zemljišta biskupskog posjeda pooštrilo se do kranosti. Narod se rascipija na dvi strane, dolazilo je i do krvoprolića, a uvredama bogu ni kraja ni konca. Tribalo je vojske da se predusritne nesrića. Dušobrižnik ondašnji, koji je pred malo vrimena doša u selo, videći da tu nema pomoći, uputi se k svetištu na Hladima, da potraži nebesku pomoć. Klekne prid slikom čudotvorne Majke Božje. Ono njezino žalosno lice ganilo ga je na plač. Istodobno osjeti unutarnji glas: "Pozovi puk na obnovu mojeg svetišta, i prestat će nemir." Svećenik poče nagovarati puk na radnju. Malo pomalo vas svijet pristade uz posao. Ljudi se umiriše, svoga biskupa zavolješe, slavoluke mu u mistu podigoše, kad ih je doša pohodit, a Božja ljubav i svaki blagoslov mjestom zavlada."[40]

[39] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)
[40] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)

Obraniteljica od tuče

"Majku Božju na Hladima rado nazivlju – Marija obraniteljica od tuče - Bijaše to dana 24. rujna 1886. godine, dan Majke Božje od Nadarja. Sikne se oblačine, gonjene jugozapadom, nebo valjale, a niz Kliško grlo okrenula bura, svijajući ispod Kozjaka i šumećki kao kovačeva mješina u najvećem poslu. Kad nuti nesreće! Oblaci se sukobiše – zablijeska, zagrmi i sasu se suha tuča. Četvrt sata silnom vijavicom padao grad kao orasi. Mjestom nastalo zapomaganje. A kako i ne bi?! Loza je prvo bogastvo njegovo. U župnoj crkvi puncatoj vjernika – župnik je iša govorit zavjetnu svetu misu za obranu od tuče, a puk neka obeća kao uzdarje, dobrovoljnim prinosima popraviti zapušteno svetište Majke Božje na Hladima. U tu svrhu bijaše prenesena čudotvorna slika nasred župne crkve. Kad počne tuča padati, nastade muklo jecanje u crkvi punoj svijeta. Župnik u onoj nevolji okrenuvši se puku, reče mu: "Zašto, puče, tuguješ? Ne vidiš li svoju Zaštitnicu nasred hrama svetog? Ne boj se, nego se srčano prihvati popravka svetišta njezinog, ruke na posao, a srce k Bogu i neće biti zla!" I uistinu bi tako! Onakav grad uz onakvi orkan, imao je ne samo grožđe nego i malzove stući, a kad tamo ni zrno odronio nije. Svakome se očevidna pokaza zaštita Kraljce neba i zemlje."[41]

Obraniteljica od požara

"U mjesecu smo ožujku godine 1887., dan je srijeda. Nitko ne zna, kako nasta strašan požar u krasnoj hrastovoj šumi, nad svetištem Majke Božje na Hladima. Ljudi, žandari, puk iz okolice - krenuo da gasi i da spase, što se bude dalo spasiti. Vjetar, bura bjesnjela strahovito - dim prikrio svetište, planinu i cijelo mjesto - očajni glasovi odjekivali Kaštel-Sucurcem: "Propao je gaj - nema više pomoći! U toj nevolji župnik dao zvoniti i pozivati narod k svetištu na Hladima. Navrvjelo svijeta bez broja do crkvice. Otkrila se slika čudotvorne Djevice. Kad nuti čuda Božjeg! onaj čas stade vjetar, prestade požar i svaka pogibelj. Mjestom zaori zanosni izliv zahvalna srca: "Živjela Marija! slava zaštitnici našoj na Hladima!" Sućurani, zahvalni Gospi na Hladima za tako očevidne dokaze njezine zaštite i pomoći, revno nastojhu

[41] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)

oko popravka njezina svetišta. No pri tom navališe na crkvicu dug. Tko će ih sjetiti, da što prije isplate dug? Hoće, brate - tuča!'' [42]

Opet tuča

"Bilo je 9. listopada 1887., osam sati ujutro. Župnik govorio sv. misu, koju je takogjer osam dana prije navijestio. Crkva je dupkom puna ljudi. Za vrijeme sv. mise župnik će puku ovako: "Mili moj puče! Ne zaboravi darova Marijinih. Od kad si započeo popravak svetišta, svako te dobro Božje prati. Nesklad, koji je odavna u selu bio prestao je. Kozica, koje su se pojavile, opet je nestalo; požar, koji je planuo u šumi, kao čudom za čas se ugasio; tuča ti nije naškodila, a budi uvjeren da ti ni ove godine naškoditi neće, ako složno dovršiš započetu radnju na čast njezinu i podmiriš dugove pri radnji učinjene!"

Jedva on dovrši preporuku, nastade strahovita grmljavina, pak tuča, da se Bog smiluje. Mnogo stakala u mjestu ode u komade. Ljudi u crkvi ajmekali (jecali) od žalosti. Ali ni ovaj put taj silni bič Božji ni zrna škode nije učinio.

Starci sela začugjeni, na sva usta po mjestu govorili: "Da je onoliko cvijeća palo s neba - s onakvijem vjetrom, više bi bilo škode učinilo ili barem koje zrno oborilo!"

Napokon - nakon dvije godine - obnova je svetišta na Hladima bila sretno dovršena. Uredio se i sav prostor oko crkve. Ne preostaje drugo, nego da se čudotvorna Gospina slika, opet iz župne crkve povrati na svoje prijestolje na Hladima. Tom prilikom, dne 12. kolovoza 1888. bi nepamćeno slavlje u Kaštel-Sućurcu. Preko deset hiljada ljudi došlo je iz Spljeta, Solina, Trogira, Otoka i Zagorja. Kočije mjesto prekrile, mužari pucali, glazba svirala - a narod klicao: "Slava Maja čudotvornoj na Hladima!" [43]

9. Usmeno – retorički oblici

Usmeno-retoričke oblike poznavale su najstarije civilizacije. Usmeno-retorički oblici mogu se klasificirati na: 1. Basme (bajalice, egzorcizmi, zaklinjanja). 2. Zdravice. 3. Brojilice. 4. Brzalice. 5. Blagoslovi / molitve. 6. Kletve.

[42] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)
[43] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)

9.1. Brojalice

- Kuja je projalala, kuja je zalajala.
- Miš uz pušku, miš niz pušku.
- Riba ribi, grize rep.
- Na kantaru katran, kantar mjeri katran. [44]

9.2. Zdravice

NEVISTICE MLADA

Nevistice mlada,
Ti u ovon piru,
ti dao živit
Sto godin u miru.
Bog ti dao sina
Od prvoga tira,
Bog ti dao ćerku
Prvojedinicu,
Koja će ti pazit
Svu ostalu dicu. [45]

10. Mikrostrukture

10.1. Poslovice i mudre izreke

- Onome ko zna da čeka, s vremenom sve dolazi.
- Batina je iz raja izašla.

[44] Kazivačica: Jela Gotovac, rođ.Listeš (1943., Vinovo Gornje), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.
[45]Tanja Perić-Polonijo, Tanahna galija, Književni krug Split, Split 1996, str. 213.

- Kud svi Turci tu i ćoravi Mujo
- Nesreća nikad ne dolazi sama.
- Pas koji laje, ne grize.
- Ispeci, pa reci.
- Čega se pametan stidi, time se budala ponosi.
- Svaka budala može napraviti dijete, ali malo tko je sposoban odgojiti ga u čovjeka.
- Bez alata nema zanata.
- Skromnost je vrlina mudrih. [46]

10.2. Zagonetke

U svojoj knjizi *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (1996.) Josip Kekez definira zagonetke kao binarna mikrostrukturna književna djela kojima se metaforično zagoneta o pojavama, događajima, predmetima, životinjama, osobama i sl. Sastoje se od pitalice (zagonetke, zagonetljaja) i odgovora (odgonetke, odgonetljaja).

- Na pašu ide sita, a doma gladna. (pastireva torba)
- Na ognjištu sjedi, kuharica nije, prede, a prelja nije. (mačka)
- U početku ide na četiri noge, pa na dvije, a na kraju na tri. (čovjek)
- Puno sito lješnjaka, a među njima jedan oraj. (zvijezde i mjesec)
- Crno ruho ima, repom rado klima, u gaju skakuta, frula mu je žuta. (kos)
- U gorici na jednoj nožici. (gljiva)
- Kroz krov izlazi, a nema ni ruku ni nogu. (dim)
- Gleda, a govoriti ne može. (slika) [47]

[46] Kazivač Ivan Dobrić (1958., Kaštel Novi), zapisano 2013. god. u Kaštel Novome.
[47] Kazivač Zlatan Vuletin (1956., Kaštel Stari), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.

11. Rječnik

ajmekati – jaukati, zapomagati
Betlem – Betlehem
bilo – bijelo
cilo- cijelo
crikva – crkva
deklica – djevojčica
dika – ponos
Diva – Djeva
gaće – hlače
godišća - godišta
gospoja – gospođa
greb – grob
jerbo – jer
jubav - ljubav
kano – kad ono
kapara – predujam u novcu
kubura – vrsta puške
kušin – jastuk
krkelezat – glasati se kao vrabac; dosadno i uporno od koga tražiti što
krtol – košara od pruća s jednom ručkom
lumin – svjećica za mrtve
misec – mjesec
navišća – naviješta
nekuntentan – nazadovoljan
odivati – odijevati
palac – palača
penžer – prozor
podrta - uboga, siromašna
pitar – lonac za cvijeće
postole – cipele
rebac – vrabac

s'e – sve

sjaćiti – sjati

stivavati – slagati, namještati

šćap – štap

šerata – plesna večer

šterika – svijeća

tratamenat – jelo za piće i čašćenje (obično prigodom vjenčanja)

Varoš – predio u Kaštel Sućurcu

vazda - uvijek

vazeti – uzeti

važ – limena posuda

veživati – vezivati

vik – vijek

vinčati – vjenčati

viran – vjeran

zgor – od gore, odozgo

zvizda - zvijezda

žilj – žij[48]

[48] Baldić – Đugum, Radojka, *Beside kaštelanske*, „Bijaći" Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela; Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2006.

Zaključak

Usmenim prenošenjem raznih priča o običajima, tradicijama, junaštvima i plemenitosti bogati se narod na kulturnoj i duhovnoj razini, stvarajući nematerijalno bogatstvo svome kraju, obitelji i budućim naraštajima. Istraživanje prošlosti pomaže nam da razumijemo sadašnjost i dočekamo budućnost u pozitivnom svjetlu. Hrvatska tradicijska kultura i usmena književnost važne su za očuvanje vjerskog i nacionalnog identiteta Hrvata, hrvatske kulturne i povijesne baštine, te njezinog očuvanja od zaborava. Svaki bi narod trebao biti upoznat s povijesnim bogatstvom koje ga okružuje, pogotovo danas kada tradicija sve više gubi bitku pod pritiskom modernog svijeta. Proučavanjem usmene književnosti na području grada Kaštela, naišli smo na mnoštvo podataka koji potječu iz različitih razdoblja prošlosti, a koji nam potvrđuju vrijednost i važnost tradicije za stanovnike ovoga kraja. Kao što svaka književnost u sebi preslikava stvarnost određenog područja u određenom vremenskom razdoblju, tako i u predajama zapisanim na kaštelanskome području možemo pronaći elemente koji nam svjedoče o društvenoj zbilji Kaštelana, te kontinuitetu provođenja običaja. Valja pritom napomenuti kako se tradicija na ovome području očuvavala ponajprije usmenom predajom, s koljena na koljeno, kojom su starije generacije pripovijedale običaje mlađim naraštajima. Važnost tradicije u ovom kraju osjeća se i danas, tome u prilog ide i činjenica kako je ovo poprilično malo mjesto, a u malim je mjestima potrebno je duže vremena za promjene. Iz navedenog proizlazi činjenica kako su za stanovnike ovoga mjesta narodni običaji i u današnjem vremenu jako bitni, i do njih se mnogo drži. „*Ćerce reci ćeri da joj ćerina ćer plače.*“[49] rečenica je zapisana za vrijeme istraživanja narodnih običaja i predaja u Kaštelima. Ova rečenica svjedoči o prisutnosti pet generacija iste obitelji na jednom mjestu te nam upravo ona daje najslikovitiji uvid u život Kaštelana, kojeg bi najbolje mogli opisati kao spoj suvremenih prilika i tradicije.

[49]Kazivačica Marija Biljak (rođ. 1963.), zapisano 2015. god u Kaštel Novome.

Sažetak

Rad je podijeljen u jedanaest cjelina koje odgovaraju različitim područjima zanimanja usmene književnosti na području grada Kaštela. Bavi se proučavanjem usmeno – kulturne baštine nastale na području Kaštela sa etnološkog i antropološkog aspekta. U radu su opisani običaji građana grada Kaštela za vrijeme najvećih katoličkih blagdana – Božića i Uskrsa, te običaji prilikom obreda vjenčanja. Opisima svetkovanja navedenih događaja pridodana su kazivanja kazivača i kazivačica koji su lirskog i usmeno – retoričkoga karaktera. Zapisi navedeni u radu dio su usmene predaje nastale na području grada Kaštela, a svi su kazivači i kazivačice stanovnici grada Kaštela. Cilj rada bio je prikazati je li, i u kolikoj mjeri, u današnjem vremenu očuvano usmeno književno nasljeđe i običaji koji su nekoć vladali na području grada Kaštela. Zahvaljujući prikupljenim podacima možemo zaključiti kako su štovanje običaja i brojnost struktura usmene književnosti na ovom području, unatoč suvremenom vremenu u kojem živimo, i dalje poprilično dobro očuvani.

Summary

This paper is composed of eleven chapters covering different interests of oral literature in the area of Kaštela. The paper deals with investigating the inheritance of oral literature in this area from ethnological and anthropological aspect. The paper describes the customs of the citizens of Kaštela during major Catholic holidays - Christmas and Easter, and traditions during the wedding ceremony. Descriptions of celebrating mentioned events add to the stories of narrators which narrations are told in lyrical and verbally - rhetorical way. The records that are mentioned in the paper are part of the oral tradition created in the city of Kaštela, and all narrators listed in the paper are the inhabitants of the city of Kaštela. The aim of this paper was to show whether, and to what extent, have nowdays preserved oral literary heritage and traditions that once prevailed in the city of Kaštela. Thanks to the collected data, we can conclude that the worship practices and the numerous structures of oral literature in this area are still fairly well preserved, despite the modern times in which we live.

Literatura

1. Acalija, Sanja, *Uskrsni običaji u Kaštelima*. U: Kaštelanski zbornik 7, „Bijaći“ Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela; Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2003., str. 101–133.
2. Baldić – Đugum, Radojka, *Beside kaštelanske*, „Bijaći“ Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela; Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2006.
3. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
4. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
5. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata,* Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
6. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
7. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* Crkva u svijetu, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.
8. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji,* Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
9. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
10. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi,* Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
11. Gradska knjižnica Kaštela, *Odsjaji kaštelanske duše*, Gradska knjižnica Kaštela, Kaštela, 2007.
12. Ivasović, Don Frane, *Kaštel Stari - crtice iz njegove povijesti i života,* Matica hrvatska Kaštela, Kaštela, 2001.
13. Kekez, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici,* SHK, MH, Zagreb 1996.
14. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost,* IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
15. Tanja Perić-Polonijo, Tanahna galija, Književni krug Split, Split 1996.
16. Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi,* Golden marketing, Zagreb 1995.

17. http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)